

AYKÖ Eğitim Bilim Deneme 2
Eylül 1982

Yıldırım KOÇ

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÖRGÜN ENDÜSTRİYEL MESLEKİ VE TEKNİK ORTA EĞİTİM (1923 - 1981)

GİRİŞ

Eğitim konusuna kanımca iki açıdan yaklaşılabilir. Bir açı, sadece mevcut sistemin ekonomik-politik-toplumsal gereksinimlerini karşılayacak kişiler yetiştirilmesi amacıdır. Eğitimin işlevi, bir araç olarak algılanan insanın sistem için daha «işe yarar» hale getirilmesidir. Diğer açı, hareket noktası olarak insanın alınması ve insanın her alandaki yeteneklerinin alabildiğine geliştirilmesini sağlayacak bir yaklaşımın benimsenmesi; mevcut sistemin gereklerinin bu çerçeveye içine yerleştirilmesidir.

Bu iki yaklaşım, mesleki ve teknik eğitim konusunda çok net bir şekilde ayrılmaktadır.

Birinci görüş, eğitimi genel ve mesleki-teknik olmak üzere ikiye ayırır (kafa ve kol emeğinin ayrılması gibi). Mesleki-teknik eğitimi ekonominin ve özel olarak da sanayinin gereksinimlerine göre şekillendirmeye çalışır. Kişiler, yaşamın bütünlüğünden kopuk, «kullanılacak» tek boyutlu uzmanlar, makinelerin uzantıları haline dönüşür. İkinci görüş ise bu birinci yaklaşımı, üretici güçlerin bugünkü gelişim düzeyinde kafa ve kol emeği arasındaki ayrımın ve insanların tek yönlü gelişiminin (tek yönlü oldukları için gelişememelerinin) bir sonucu olarak değerlendirir; genel-mesleki-teknik eğitim ayrımına karşı çıkar; eğitimin üretimle bütünleştirilmesini ve çok geniş bir mesleki-teknik ve kültür birikimi temelinde uzmanlaşmanın sağlanmasını savunur. Bu anlayışta nihai amaç insandır. Ekonominin ve endüstrinin gerekleri bu çerçeveye ile uzlaştırılarak yerine getirilir. Üretici güçlerin çok gelişmiş bir düzeyde ve insanın tüm gücüyle kendini aşma çabasında olduğu bir toplumsal-politik örgütlenmede ise, insanın tüm yeteneklerinin geliştirilmesinin eğitimin ana amacı olarak kabul edilmesi ve uygulanması ile ekonominin gerekleri arasındaki çelişki de ortadan kalkacaktır.

Cumhuriyetten günümüze örgün endüstriyel mesleki ve teknik orta öğretim, insanın değil, ekonominin (özel olarak endüstrinin) geleceğe dönük veya mevcut durumdaki gereksinimlerinin karşılanması temelinde algılanmış ve geliştirilmiştir. Zaman içinde görülen strateji farklılıkları, bu genel niteliği değiştirmemektedir. Tüm süreçte insan, «makinayı tamamlayan vasıflı işgücü» olarak algılanmış ve onun bu işlevi daha iyi yerine getirebilmesi asıl amaç olarak belirlenmiştir.

Endüstride üretim süreci teknik açıdan (1) bir enerji kaynağı, (2) doğayı istenilen doğrultuda dönüştürmede kullanılan insan ürünü araçlar, (3) bu ürünleri kullanarak doğayı dönüştürecek işgücü unsurlarını gerektirir. Üretici güçlerin gelişim düzeyi, bu enerji kaynağı ile doğayı dönüştürmede kullanılan insan ürünü araçların düzeyidir. Gerekli işgücünün niteliği ise bu ilk iki unsurca belirlenir.

Üretim sürecinde doğanın dönüştürülmesi bazı insan ürünlerinin (araçların) yardımcı olarak kullanılmasını öngörür. Bu süreçte binlerce yıl, işgücünün uzun

yıllar yamak-çırak-kalfa-usta aşamalarından geçmesini zorunlu kılan aletler kullanılmıştır. Aletten makineye (aleti kullanan mekanizmaya) geçiş ve makina teknolojisinde ve üretimin örgütlenmesinde meydana gelen gelişmeler, meslek sayısını artırmış, yetişmek için gerekli eğitim sürecini alete oranla kısaltmıştır. Aletten makineye geçiş birçok mesleğe olan gereksinimi de ortadan kaldırmıştır. Daha gelişmiş makinelerin kullanılması üretim sürecinin daha küçük parçalarının meslekleşmesini doğurmuştur. Bu artan düzeydeki uzmanlaşmayla gene bazı meslekler yok olmuş, ancak toplam meslek sayısı artmıştır. Sermaye birikiminin ve pazarın genişlemesinin varılan düzeyiyle kütle üretimi ve standardizasyon sağlanmış, montaj hattı gibi üretim yöntemlerinin uygulanması mümkün olmuştur. 1950'lerden itibaren makinelerin geliştirilmesinde otomasyona gidilmiş ve özellikle de bilgisayarların otomasyonda kullanılmasıyla doğanın dönüştürülmesinde ve makinelerin yönlendirilmesinde yeni bir aşamaya varılmıştır.

Enerji kaynağında ve doğayı dönüştürmede kullanılan insan ürünü araçlardaki bu gelişim, gerekli işgücünün niteliğini ve niceliğini de belirler.

Üretim sürecinin iyice bölünüp parçalara ayrıldığı ve insanların makinelerin uzantısı olarak çok basitleştirilmiş işlemleri yerine getirdikleri bir teknolojik düzey ve üretim örgütlenmesi içinde geniş işçi kitlesinin çok kısa bir mesleki-teknik eğitimden geçirilmesi yeterli olabilirken, bu basitleştirilmiş işlemleri makinelerin bilgisayar denetimleriyle yerine getirdiği otomasyonda daha az sayıda işçinin çok daha uzun süreli mesleki-teknik eğitimine gerek doğmaktadır. Üretim biçimlerinin yapılarında ve üretim birimleri arasında ortaya çıkan teknolojik değişiklikler, genel gelişim de gözönünde tutularak mesleki-teknik eğitime yansıtılmalıdır.

Endüstriyel mesleki ve teknik eğitim, üretim sürecindeki bu değişmeye bağımlıdır. Kapitalizmin kendi mantığı içinde rasyonel işlediği ülke ve zamanlarda, endüstriyel üretim sürecinin içinde bulunduğu aşamanın gereklerine uyan endüstriyel mesleki ve teknik eğitim sistemleri geliştirilir ve gerekli sayıda öğrenciye uygulanır. Öğrenciler çağdaş teknolojileri öğrenirler. Okulu bitirince de endüstrinin «işine yararlar». Merkezi planlı ekonomilerde ise, teknoloji ve üretimin örgütlenmesini uzun ve kısa dönemli planlayan yapı, bu uyumu daha kolay sağlayabilir ve bu doğrultudaki önlemleri daha süratle ve uzun dönemli bir bakış açısıyla uygulayabilir.

Bazı ülkeler ve zamanlarda ise, bu uyumun sağlanmasında zorluklar olur. Özellikle üretim sürecinin farklı teknolojik düzeylere dayandığı ülkeler arasında mesleki-teknik eğitim programlarının kopya edilmesi, sistemin gerektiği gibi işlemesini zorlaştırır. Türkiye, bugün bu zorlukların ve eğitim sistemi ile endüstrinin gerekleri arasındaki uyumsuzlukların güzel bir örneğini oluşturmaktadır.

I. TÜRKİYE'DE ENDÜSTRİYEL MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİMDEKİ GELİŞMELER

Endüstriyel mesleki ve teknik eğitimin nasıl şekillendirileceği ve yürütüleceğini belirleyen üç taraf vardır: (1) Devletin ve siyasal iktidarların sanayileşme politikaları (kamu kesimi ve özel kesim için), (2) vasıflı işgücü talep eden sanayinin gelişmişlik durumu ve ekonominin vasıflı küçük sanatkar gereksinimi, (3) vasıflı işgücü sunacakların (işçi ve küçük sanatkar olarak) durumu.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde sanayileşme hep teşvik edildi. Değişen şey, kamu kesiminin sanayileşmede üstlendiği rol ve özel sektörün sermaye birikimi ve

uluslararası ilişkileri çerçevesinde izleyeceği doğal sanayileşme yolu ile devletin yönlendiriciliği arasındaki ilişkidir. 1923'te iktidarda bulunan siyasal kadro, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntüsünü ve Kurtuluş Savaşı'nın zorluklarını en yakından ve sorumlu yerlerde yaşamış kimselerden oluşuyordu. Bu zorlukların da, sanayileşmemekten kaynaklandığını yeterince bilincindeydi. Ülkedeki yetersiz sermaye birikimine karşın, devletin ve siyasal iktidarın bu yapısı sanayileşme doğrultusunda önemli bir çabayı daha İzmir İktisat Kongresi'nde belirledi. 1923-1950 dönemini (belki 1947-1950 dönemini ayırarak), devletin sermaye birikimini sağlama ve bu birikimi sanayiye yöneltmede öncülük ettiği yıllar olarak belirleyebiliriz. 1950-1960 döneminde ise, ülkedeki sermaye birikiminin düzeyine ve taleplerine bağlı bir politika izlendi. 1961 ve özellikle de 1963 sonrasında, sermaye birikiminin gereklerine uygun olarak devlet çeşitli müdahalelerde bulundu.

1923-1950 döneminde sanayileşmede başı devlet çaktı. 1923 İzmir İktisat Kongresi kararları ve 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu, ülkedeki kısıtlı sermaye birikiminin imalat sanayine aktarılmasını ve servetlerin sermayeye dönüştürülmesini yeterince sağlayamadı. 1930'larda yaygınlaştırılan kamu kuruluşlarının yatırımları, I. ve II. Sanayi Planlarıyla bir düzen içinde sanayileşmeyi ve daha öte sanayileşmenin alt yapısını hazırlamayı üstlendi. 1923-1950 döneminde ve özellikle de II. Dünya Savaşı süresince biriken sermaye, uluslararası düzeydeki gelişmelere de bağlı olarak sanayiye yöneldi. Planlı dönem uygulamaları sanayileşmeyi hızlandırdı. Özellikle 1970'li yıllarda sanayileşmeye paralel olarak, sanayi kuruluşlarında üretimin örgütlenmesinde, üretimin boyutlarında ve teknolojide birbiriyle bağlantılı bir gelişme ve sermayenin merkezleşmesinde önemli gelişmeler görüldü.

Bu süreçler, endüstriyel mesleki ve teknik eğitim konusunda izlenen politikalarda ve bu alandaki gelişmelerde doğrudan doğruya etkin oldu.

Sanayiciler vasıflı işgücü sağlamada örgün endüstriyel mesleki ve teknik eğitimin önemini uzun süre kavrayamadılar. Uzun dönemli çıkarları doğrultusunda stratejiler oluşturamadılar. Sanayileşmenin çarpık ve irrasyonel yapısı, bu konuda da ilköğretimi getirdi. Küçük esnaf ve sanatkarlar ise, bu doğrultuda (bildiğim kadarıyla) hiçbir ciddi ve önemli girişimde bulunmadılar. Bu eğitimden geçmiş ve çağdaş araç-gereçleri kullanmayı öğrenmiş meslek sahiplerinin kendilerinin gelecekteki rakipleri olacaklarını bildiklerinden, bu tavrı anlamak kolaydır.

1960'lı yıllarda hızlı sanayileşme ve teknolojik gelişme vasıflı işgücü talebini artırırken, yurtdışına vasıflı işgücü göçü, arzda önemli azalmalara neden oldu. Mühendis başına düşen teknisyen sayısı azaldı. Aşağıdaki tabloda bu gelişim görülebilir.

Türkiye'de Mühendis Başına Düşen Teknisyen

	1960	1965	1970
İnşaat teknisyeni/mimar-mühendis	1,5	1,0	0,7
Makina teknisyeni/makina mühendisi	2,3	1,6	1,9
Elektrik teknisyeni/elektrik mühendisi	3,5	3,5	2,5
Maden teknisyeni/maden mühendisi	0,3	0,4	0,5
Kimya teknisyeni/kimya mühendisi	5,3	5,8	4,7

Kaynak: IV. 5YKP, s. 697.

Bu gereksinim 1970'li yıllarda daha da hızlandı. Sanayiciler çeşitli açıklamalarında endüstriyel mesleki ve teknik eğitimin önemini vurgulamaya, eğitimin sanayinin gereksinimlerine göre şekillendirilmesini talep etmeye başladılar. Örneğin Türkiye Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) 1976 yılında bu doğrultuda bir kampanya başlattı. İlk olarak endüstri meslek liselerine 1500 işgüvenliği afişi gönderildi. 1976-1977 ders yılında üzerinde MESS amblemi olan 5 000 dosya endüstri meslek lisesi öğrencilerine dağıtıldı. 1978 Mart'ına kadar 7 000 teknik kitap bu okullara gönderildi. 1979 ve 1980 yıllarında da, okul ve sanayi işbirliğinin geliştirilmesi için MESS Gazetesi aracılığıyla yoğun bir kampanya sürdürüldü. Endüstri meslek liselerinin ve öğrencilerinin sorunlarına ve mektuplarına yer verildi.

Sabancı Holding Endüstri İlişkileri Koordinatörü Baydur Orgun ise, 1981 Temmuz ayında yaptığı bir açıklamada teknik elemana duydukları gereksinimi şöyle dile getiriyordu :

«Teknik eleman derken bunun da bir ayırımını yapmak gerekmektedir. Burada kastedilen meslek lisesi mezunu ustabaşı olabilecek nitelikteki elemanlardır. Yüksek okul mezunları işletmelerde işçi düzeyine inememektedirler. Halbuki işçiyi yönetecek amir, ustabaşı gibi elemanlara ihtiyaç büyüktür. Milli Eğitim Bakanlığı'nın meslek liselerine önem vermeye başladığını, okul ile endüstriye kaynaştırmaya çalıştığını memnuniyetle izliyoruz.» (Milliyet, 27.7.1981.)

Sanayicilerin, endüstriyel mesleki ve teknik eğitimin kendi gereksinimleri doğrultusunda şekillendirilmesi talebi, 1968 ve 1975 yıllarında yapılan toplantılarda tekrar tekrar ele alındı ve 1978 yılında uygulanmasına başlanan Osanor (Okul Sanayi Ortaklaşa Eğitimi) ile de, sanayicilerin bu konuda söz hakkı sağlandı.

Şimdi bu genel gelişim çerçevesinde hükümetlerin 1932-1980 döneminde endüstriyel mesleki ve teknik eğitim konusunda aldıkları tavırlara ve bu alandaki gelişmelere bakalım.

Endüstriyel mesleki ve teknik eğitim, okul sistemi içinde (örgün) veya dışında (yaygın) yapılabilir.

Yaygın eğitim, işçinin nitelik kazanması için iş öncesinde veya iş sırasında yapılır. İş sırasındaki eğitim çalışma saatleri içinde veya dışında olabilir. Çıraklık ve kurs uygulaması çeşitli biçimlerde kullanılır. Türkiye'de endüstriyel mesleki ve teknik yaygın eğitim vermiş ve veren kuruluşlar şunlardır :

Resmî kuruluşlar : Milli Eğitim Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı İş ve İşçi Bulma Kurumu, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Sümerbank, Ereğli Kömür İşletmeleri, Karayolları Genel Müdürlüğü, Türkiye Ziraî Donatım Kurumu.

Özel kuruluşlar : İstanbul Sanayi Odası, çeşitli şirketler.

Türkiye'de vasıflı işgücünün yetiştirilmesinde politik iktidarların tercihi örgün endüstriyel eğitime ağırlık vermek doğrultusunda oldu. Türkiye'de sanayileşmede varılan ve varılacak olan düzey de, sistemli bir örgün eğitimin sağlayacağı çağdaş teknik bilgi ve uygulama alışkanlığını gerektirmektedir.

Örgün endüstriyel mesleki ve teknik eğitim, orta ve yüksek düzeylerde olabilir. Bizim ele alacağımız konu, orta öğretimdeki gelişmeler, bunların nedenleri ve işçi hareketi açısından sonuçlarıdır.

Cumhuriyetten günümüze örgün endüstriyel mesleki ve teknik orta eğitimi incelerken, siyasal iktidarların konuya yaklaşımı açısından iki ayrı dönem görülmektedir. 1923-1950 dönemi, diğer bir deyişle, Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek başına iktidarda bulunduğu dönem ve 1950 sonrası. İlk dönemin belirleyici özelliği, gelişmesi için çeşitli teşviklerin uygulandığı sanayinin gelecekte gerek duyacağı vasıflı işgücünün yetiştirilmesi ve gelişmiş teknolojilerin ülkeye yayılmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma yıllarında azınlıkların ülkeyi terketmesinin yolaçtığı sanatkâr açığının kapatılması ve ulusal savunma gerekleri de önemli etkenler oldu. Hıfzı Doğan, Türkiye'de mesleki ve teknik eğitimin gelişiminin gelişmiş kapitalist ülkelerdeki süreçten önemli bir farkını şu şekilde belirtiyor :

«Batı'da mesleki ve teknik eğitim okulları, endüstri kurulduktan sonra faaliyete geçmişlerdir. Bu okullar, açık olarak belirlenmiş ihtiyaçları karşılamak için kurulmuşlardır. Türkiye'deki mesleki ve teknik eğitim okulları endüstri gelişmeden yaygınlaştırılmıştır. Mesleki ve teknik eğitim sistemi, endüstrileşmeden daha hızlı olarak gelişmiştir.» (Doğan, Hıfzı, **Ülkemizde Endüstrileşme ve Teknik Eğitim**, s. 70).

1950 sonrası döneminin özelliği ise, sanayiciler için edilecek bir endüstriyel mesleki-teknik eğitim yerine sanayinin ve genel olarak ekonominin gereklerine göre eğitimin düzenlenmesi ve bunda da pek başarılı olunamamasıdır.

1970'lerde endüstriyel mesleki ve teknik eğitim, öğretimin niteliği ve niceliği açısından ekonominin ve özellikle de sanayinin gereksinimlerini de karşılayamaz duruma düşüncü, 1978 yılında Osanor Projesi gündeme geldi.

1978 yılından beri uygulanan Osanor (Okul Sanayi Ortaklaşa Eğitimi) Projesi endüstriyel eğitim ile sanayi arasında yakın bir işbirliği kurma yolunda sistemin önemli bir rasyonelleşme çabasıdır. Yaşanılan dönemde bu proje, endüstriyel mesleki ve teknik orta eğitimin niteliğini yükseltecek, eğitimi sanayinin gereksinimlerine göre şekillendirecek ve yetişenlerin önemli bir kısmının fabrika işçisi olma eğilimini yaratacaktır. Böylece önemli harcamalarla yetiştirilen vasıflı işgücünün küçük esnaf ve sanatkâra veya mesleğiyle ilgili olmayan diğer alanlara kaptırılması kısmen önlenecektir.

Özetle; endüstriyel mesleki-teknik eğitime verilen önem, sanayinin gelişmişliğinin, sanayide teknolojik düzeyin, sanayicilerin siyasal iktidardaki etkinliklerinin bir fonksiyonudur. Ancak sanayicilerin uzun dönemli çıkarlarını yeterince sağlıklı bir şekilde saptayamamaları ve bürokrasinin yetersizlikleri ve bazen engelleyici tavırları uyumsuzluklara ve çarpıklıklara neden olabilir. Genel gelişim eğilimlerinin saptanmasında, bu geçiş dönemleri doğru olarak değerlendirilmeli, bu dönemlerden hareketle genellemelere gidilmelidir.

Şimdi, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar faaliyet gösteren örgün endüstriyel mesleki ve teknik orta eğitim kurumlarının gelişimine ve bugünkü durumlarına kısaca bakalım.

Cumhuriyet yönetimi, sanayileşme çabalarına paralel olarak endüstriyel mesleki ve teknik eğitim konusunda kapsamlı bir çalışmaya başladı. Önce çeşitli ülkelerden uzmanlara danışıldı.

21.5.1938 tarihinde Ankara'da açılan «Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları Sergisi» nedeniyle yayınlanan kitapta, 1929 yılına kadar bu alanda yapılan bilimsel çalışmalar şöyle özetlenmektedir :

- Yepyeni ve ileri bir Türkiye'nin her sahada kuvvetli temelleri atılırken, geniş ve şümüllü bir mesleki tedrisatın esasları da kurulmaya başlandı :
- Mesleki tedrisat ihtiyaçlarını tesbit etmek ve bu işi bir program ve planla başarmak için;
- a. 1924 yılında memlekete celbedilen Kolombiya Üniversitesi profesörlerinden John Dewey'in mesleki tedrisat hakkındaki fikirleri alındı.
- b. Alman terbiyecisi Kerschen Steiner'in tavsiyesi üzerine 1925 senesi sonlarına doğru getirtilen mesleki tedrisat mütehasşısı Dr. Kühne'ye memlekette tetkikler yaptırıldı.
- c. Mesleki ve teknik tedrisat işlerinde mütehasşısı olan Belçikalı Profesör Omer Buysse, Vekâletin selahiyettar memurlarıyla birlikte 1927 senesinde, memleketin her tarafında tetkiklere memûr edilerek kendisine, memleketin ihtiyaçlarına göre, muhtelif meslek ve sanatlar için ayrı ayrı ve şümüllü bir mesleki tedrisatı ihtiva eden büyük bir proje hazırlatıldı.
- d. Almanya'da tanınmış mütehasşısı ve profesörlerin, bu meseleler hakkındaki fikirleri öğrenildi.
- e. 1929 senesinde Almanya'dan mesleki tedrisat mütehasşısı Jung, erkek sanat okullarının tedrisat ve programlarını ıslah ve tensik etmek üzere, davet edilerek çalıştırıldı.»

(Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları Sergisi, s. 6.)

1923-1927 döneminde sanat okullarının açılması, yönetilmesi ve finansmanı, illerin ve belediyelerin sorumluluğundaydı. Uygulanan programlar konusunda bir uyum yoktu. Cumhuriyet öncesinden devralınan okullar, devlet fabrikalarının ve askeriyenin vasıflı işgücü gereksinimlerinin karşılanması ve kimsesizlere ve yetimlere sanat öğretilmesi amacıyla kurulmuştu.

1927 yılında bu okulların programlarının oluşturulması, öğretmenlerinin yetiştirilmesi ve atanmaları sorumluluğu ve yetkileri Milli eğitim Bakanlığı'na verildi ve merkezileştirildi. Ancak okulların her türlü masrafları illerce karşılanmaya devam edilecekti. Aynı yıl Teşvik-i Sanayi Kanununun çıkarıldığı da hatırlanırsa, sanayileşme ve vasıflı işgücü yetiştirme politikalarının ne kadar bilinçli bir şekilde birarada götürüldüğü anlaşılacaktır. 1927 yılında ve sonrasında, mevcut okulların ders programları sanayileşme çabasına uyacak şekilde değiştirildi. Geçmişte genellikle küçük sanatkârların faaliyet gösterebileceği terzilik, kunduracılık, külahçılık, marangozluk

gibi alanlara tesfiyecilik (torna ve frezecilik dahil), soğuk ve sıcak demircilik (kaynakçılık dahil), elektrikçilik, boyacılık gibi bölümler eklendi.

Bu dönemde okulların parasal gereksinimlerinin il özel idareleri ve belediyelerden sağlanma zorunluluğu, ancak yörede böyle bir vasıflı işgücü kaynağına henüz gerek duyulmamış olması nedeniyle, okulların parasal durumu kötüydü. Bazı aylar öğretmenlerin maaşları ödenemiyordu. Ayrıca, merkezi hükümetten destek alınmadan çağdaş teknolojinin bu okullara yerleştirilebilmesi de mümkün değildi.

1930 yılında hazırlanan **İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor**'da endüstriyel mesleki ve teknik eğitim konusuna şu şekilde değiniliyordu :

«Sanayi bilgisinin daha ziyade fabrikalarda amelî surette kazanılacağı derkâr olmakla beraber umumî seviyemizdeki yükselmenin ve muhtelif dereceli sanayi ve meslek mektepleriyle, kursların bu bilginin husulünü teşkil ve tesri edeceği şüphesizdir. Elyevm mevcut sanayi mekteplerimiz bu ihtiyaca kâfi değildir. Meslek mektepleri için Maarif Vekâletince derpiş olunan programın tatbikatına geçilmesi, çırak mektepleri, teknikomlar ve imkân husulünde politeknikler açılması, mevcut sanayi mekteplerinin ıslahı ve miktarlarının artırılması, muvakkat veya daimî kurslara ve gece derslerine vüs'at verilmesi lüzumludur. Bu meyanda Vekâletimizce de Zonguldak Maden Mühendis Mektebinde bir sanayi mühendisliği kısmı vücuda getirilmek, muhtelif sanayi için ilmi merkezler, enstitüler tesis olunmak, bilgiyi ve görgüyü tamime hizmet edecek nümune müesseselerinden ve sergilerinden istifade edilmek ihtiyacı görülmekte ve bir müddet ecnebi mütehassıslar ve hatta bazı şerait dahilinde bazen ecnebi usta ve işçiler istihdamına teşkil ile beraber mütehassıs yetiştirmek üzere harice fazla miktarda talebe gönderilmesi elzem addedilmektedir.» (s. 514-515, Tekeli, İlhan-Selâm İkkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**.)

Sanat okullarının buldukları illerin bu okulların parasal gereksinimlerini karşılayamamaları üzerine, 1931 yılında çıkarılan bir yasayla, her grupta bir sanat okulu olacak şekilde iller gruplandı ve okullar «bölge sanat okulu» şekline dönüştürüldü. Ancak bölge illeri de gerekli parasal kaynağı yaratmayınca, 1935 yılında çıkarılan bir yasayla, okulların tüm harcamalarını devlet üstlendi.

1927-1938 döneminde mesleki ve teknik eğitim konusunda yetiştirilmek üzere yurtdışına 134 öğrenci gönderildi. 1925-1938 döneminde ise yurtdışından 66 uzman getirilerek, sanat okullarında öğretmen olarak istihdam edildi.

1933 yılında kabul edilen **I. Sanayi Planı** (s. 133-136) ve 1936 yılında kabul edilen **II. Sanayi Planında** (s. 12, 15-16) da endüstriyel mesleki ve teknik eğitimin öneminde değiniliyordu.

Endüstriyel mesleki ve teknik eğitim 1942-1947 döneminde önemli bir atılım yaşadı. 1942 yılında çıkarılan bir yasayla, gerek yeni okulların açılmasını, gerek çağdaş makina-teçhizatın bu okulların atelyelerine alınmasını sağlayacak önemli

bir parasal kaynak mesleki-teknik eğitime ayrıldı. Hıfzı Doğan, endüstriyel mesleki ve teknik eğitime bu denli önemli bir kaynağın aktarılmasını savaş koşullarında duyulan vasıflı işgücü gereksinimine bağlamaktadır :

«Mesleki ve teknik eğitime duyulan ihtiyaç, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle Milli Savunma Bakanlığı'ndan gelmiştir. Mesleki ve teknik eğitimin yayılması için gerekli maddi destek de ordu ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla verilmiştir.» (Doğan, a.g.e., s. 78)

1942 yılında 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Yasasının uygulanmasına da son verilmiştir. 1942 yılında sanayileşmenin teşviki için yeni bir uygulamaya gidilip gidilmediği konusunda kesin bilgi bulamadım.

1940'lı yıllarda, sanat okullarının eğitimi oldukça gelişmiş teknolojilere dayanıyordu. Mesleki ve teknik öğretim eski müsteşarı Kemal Kerpiççi, Hıfzı Doğan ile 1973 yılında yaptığı görüşmede bu döneme ilişkin olarak şu saptamada bulunuyordu :

«1940-1950 yıllarında Türkiye'de sanat enstitüleri piyasa ve endüstri kurumlarından teknoloji bilgisi, atelye işletmesi ve kalite kontrolü bakımlarından daha ileri durumda bulunuyordu. Yani okul işyerine örnek olmak iddiasını devam ettiriyordu. Bu hal kısa zamanda değişmiş, bugün artık endüstri okuldan ileri gitmiştir.» (Doğan, a.g.e., s. 71)

1947-1949 yıllarında sanat okulu sayısında bir düşme görülmektedir. Bilindiği gibi, 1947 yılında Türkiye'nin Marshall Yardımı kapsamında Amerika Birleşik Devletleri'nden önemli miktarda kredi almasını sağlamak amacıyla önemli sanayi yatırımlarının gerçekleştirilmesini öngören 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, «şumüllü ve muhteris bir gelişme programı hakkında kayıtlar ihtiva» ettiği gerekçesiyle Amerikalı uzmanlar kurulu tarafından reddedilmiştir. Krediler ise ancak bu planda öngörülen sanayi projelerinin önemli bir kısmından vazgeçilmesiyle alınabilmektedir. (Plan metni için bkz. Tekeli, İlhan-Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı.**) Bu yıllarda sanat okulu sayısındaki azalmanın bu tartışmalarla bağlantılı olabileceğini düşünüyorum.

Ancak CHP hükümeti, sanayileşme konusundaki geleneksel tavrını 1950 yılında da, iktidardan düşmesinden kısa bir süre önce yeniden gösterdi. On yıllık bir süre içinde harcanmak üzere mesleki ve teknik eğitime 75 milyon lira ayrıldı. Demokrat Parti döneminde görülen kısıtlı gelişme, önemli ölçüde bu kaynaklardan finanse edilmiştir.

1950'lere kadar sanayinin vasıflı işgücü talebi ağırlıklı kamu kesimi işyerlerinden geldi. Özel sektör sanayi yatırımları azdı, teknolojik düzeyleri geriydi. Bu nedenle, işgücü piyasasının talebi endüstriyel mesleki teknik eğitimin yönlendirilmesinde belirleyici olmadı. 1950'lerde ise ülkeye giren çok sayıdaki motorlu aracın bakım ve tamiri için gerekli olan vasıflı işgücünün yetiştirilmesi gereği, mesleki ve teknik eğitimi yönlendirdi. Motor sanat okulları açıldı. Aynı dönemde gelişen doküman sanayinin gerek duyduğu vasıflı işgücü için mensucat sanat okulları açıldı. 1960'larda ve özellikle planlı dönemde sanayi hızla gelişti. Bu gelişim ve yurtdışına çalışmaya giden vasıflı işgücünün yarattığı azalma, sanayinin vasıflı işgücü gerek-

sinimini artırdı. Gelişmiş teknolojilerin kullanılabilmesi ise, çıraklığa ve kurslara dayalı yaygın eğitim yerine, örgün eğitimi gerektiriyordu. Mesleki ve teknik eğitimde endüstriyel eğitimin öneminin artırılması yolunda çalışmalar başladı.

Birinci ve İkinci Beş-Yıllık Kalkınma Planları, endüstriyel mesleki ve teknik eğitim ile sanayi arasındaki işbirliğinin sağlanması konusunda çok bilinçli bir politika izliyordu. 1963 yılında İcra Planında şu tedbir yer alıyordu :

«Teknik öğretimin bütün olarak sanayi ile bağlantılı ve sanayinin ihtiyaç ve imkânlarına uygun bir sisteme bağlanması için tedbirler alınacak, bunun için Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı ve sanayi sektöründe çalışan kamu kurumları, İş ve İşçi Bulma Kurumu ve Sanayi Odaları arasında gerekli koordinasyon ve işbirliği sağlanacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler ve diğer ilgili kurumlar yapılacak araştırmalar sonucunda sanayi sektörünün ihtiyacı tespit olunarak, eğitim programları bu fonksiyonları görebilecek tipte eleman yetiştirilmesine yöneltilecektir.»

Ancak Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde bu konuda yeterince başarılı olunamadı. Bu dönemde önemli bir gelişim, 1968 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nda endüstriyel mesleki ve teknik eğitim konusunda yapılan danışma toplantısına sanayicilerin temsilcilerinin de katılmaları ve sanayi-okul işbirliğinin sağlanması için sistemli çabaların başlatılmasıdır.

1972 yılında kabul edilen ve 1973-1977 döneminde uygulanan III. Beş Yıllık Kalkınma Planında mesleki ve teknik eğitimin sanayinin çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesi çok net bir şekilde belirlendi. Planın uzun dönemli hedefler bölümünde, 1995 yılında orta öğretim kademesindeki öğrencilerin yüzde 65'inin mesleki ve teknik eğitim görmesinin öngörüldüğü (s. 150) ve bir eğitim reformunun yapılmakta olduğu belirtiliyor, bu reforma göre «mesleki ve teknik eğitime ağırlık kazandırılarak bu okullar iş hayatının süratle gerektirdiği insangücünü yetiştirecek sayı ve nitelikte düzenlenecektir» (s. 915) deniliyordu.

14.6.1973 tarihinde kabul edilen yeni Milli Eğitim Temel Kanunu'nda ise «Milli Eğitimin gelişmesi iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak eğitim-insangücü-istihdam ilişkileri dikkate alınmak suretiyle, sanayileşme ve tarımda modernleşmede gerekli teknolojik gelişmeyi sağlayacak mesleki ve teknik eğitime ağırlık verecek biçimde planlanır ve gerçekleştirilir» (Madde 14) deniliyordu.

1975 yılında toplanan «Endüstriyel Mesleki ve Teknik Öğretim ile Sanayi İlişkileri Sempozyumu'nda, I. ve II. Plan dönemlerinde (1963-1972) konulan hedeflere yeterince ulaşılamamasının nedenleri olarak şunlar belirtilmekteydi :

1. Beden ve el işleri hor görülüş, lise öğrenimi tercih edilmiştir. Bu nedenle de endüstriyel mesleki ve teknik eğitime rağbet azdır.
2. Okul programları çağdaş teknolojinin gerisindedir; okulların çevre ve iş hayatı ile ilişkileri sınırlıdır.
3. Okullardaki eğitim sanayideki gelişmeleri izleyememiştir.

4. Mezunlar piyasada tatmin edici ücretle iş bulamamış, piyasada tutunamamışlardır.
5. Talep azlığı nedeniyle okullar tam kapasite çalışmamıştır.
6. Mezunlar yetiştirildikleri alanlarda sanayide çalışmak yerine, büro ve idari işleri tercih etmişlerdir.

Bütün bu girişimler sonrasında, 1978 yılında uygulamaya konulan Osanor Projesi ile de, endüstriyel mesleki ve teknik eğitimin sanayinin vasıflı işgücü gereksinimine göre belirlenmesi ve sanayi dışı kesimlere işgücü akımının önlenmesi yolunda önemli bir aşamaya varıldı. Sanayinin gelişmesi, sermaye birikiminin hızlanması ve önemli boyutlara ulaşması, daha gelişmiş teknolojilerin kullanılması, küçük sanatkâr olarak çalışacak vasıflı işgücünün durumunu da etkiledi. Küçük sanatkârların önemli bir kısmı tasfiye oldu veya vasıflı işgücünün küçük sanatkâr olabilmesi için gerekli başlangıç sermayesi gelişen teknoloji karşısında çok büyüdü. Örneğin ısmarlama elbisenin yerini konfeksiyonun alması, orta terzilik mezunlarının küçük sanatkâr olarak piyasada iş yapma olanaklarını ortadan kaldırmış ve okulun öğrenci sayısı giderek azalmıştır. 1977-78 öğretim yılı ve sonrasında ise okula öğrenci alınmamıştır. Bu okulun mezunlarının önemli bir kısmının artık konfeksiyon fabrikası işçisi durumuna dönüştüğünü söyleyebiliriz. Elektrikli ve elektronik araç tamir ve bakımı yapan küçük sanatkârlar için olan talep sürmektedir. Ancak bu sanayi dalında büyük şirketlerin servis istasyonu uygulamasının yaygınlaşması, bu küçük sanatkârların da işçileşmesini getirecektir. Sanayinin vasıflı işgücü gereksiniminin etkinliğinin artmasının diğer bir nedeni de, küçük sanatkârların ve örgütlerinin bu kouda bir talep getirmelerinin piyasada kendi rakiplerinin artması sonucunu doğuracaktır.

Özetle; endüstriyel mesleki ve teknik eğitim, küçük sanatkârların tasfiyesi ve etkinliğinin azalması ve sanayinin belirleyiciliğinin artmasına bağlı olarak, sanayinin vasıflı işgücü (işçi) talebine bağlı olarak şekillenmektedir.

Bu genel gelişim, okullar düzeyinde de şöyle bir süreç izledi :

Erkek orta sanat okulları, sanat enstitüleri (endüstri meslek liseleri) :

1927-1941 döneminde ilkökul mezunları beş yıllık bir orta sanat öğretiminden geçiyorlardı. 1927-1928 ders yılında 10 orta sanat okulu ve 1080 öğrenci vardı. 1941-42 ders yılına kadar okul sayısı değişmedi (1939-40 ve 1941-42 ders yıllarında 11 okul). Öğrenci sayısı ise 1941-42 ders yılına kadar 4900'e yükseldi.

1942 yılında, sanat okullarına önem verilmeye başlandı. Beş yıllık orta sanat okulları, üç yıllık erkek orta sanat okulu ve iki yıllık erkek sanat enstitüsü olmak üzere ikiye ayrıldı. Aynı yıl çıkarılan bir yasayla, bu okulların geliştirilmesi amacıyla önemli bir kaynak aktarıldı. 1942-43 ders yılında 16 orta sanat ve 14 sanat enstitüsü vardı. Bu okullardaki toplam öğrenci sayısı 6200 idi. 1949-50 ders yılında ise orta sanat sayısı 80'e (5 katına), sanat enstitüsü sayısı 60'a (4 katına), bu okullardaki öğrenci sayısı ise 19 400'e (3 katına) çıkmıştı.

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son aylarında çıkarılan yeni bir yasayla, on yılda harcanmak üzere mesleki ve teknik eğitime 75 milyon lira aktarıldı. Ancak Demokrat Parti döneminde bu önemli parasal kaynağa karşın, okullardaki gelişme

hızı yavaşladı. 1950-51 öğretim yılında 80 olan orta sanat okulu sayısı 1953-54 döneminde 78'e düştü, beş yılda 79 olarak kaldı. 1959-60 döneminde ise sayısı 84 idi. 1950-51 öğretim yılında 64 olan erkek sanat enstitüsü sayısı ise 87'ye yükseldi. Bu okullarda 1950-51 ders yılında 17 800 olan öğrenci sayısı ise 32 bine çıktı.

1965-66 öğretim yılından itibaren erkek sanat ortaokullarına yeni kayıt yapılmadı. Bu okullardaki öğrenciler mezun oldukça da bu okullar kapatıldı. 1966-67 öğretim yılından başlayarak da erkek sanat enstitülerinin öğrenim süresi iki yıldan üç yıla çıkarıldı.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile, orta öğretimde mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilmesi politikası benimsendi. Buna bağlı olarak da okul ve öğrenci sayısı artırıldı. 1974-75 öğretim yılından başlayarak da erkek sanat enstitülerine endüstri meslek lisesi adı verildi. 1973-74 öğretim yılında 122 endüstri meslek lisesi ve 61 bin öğrenci varken, 1979-80 öğretim yılına kadar endüstri meslek lisesi sayısı 200'e, öğrenci sayısı 105 bine çıkmıştır. 1966-67 öğretim yılında 6 bin olan mezun sayısı 1979-80 döneminde 29 bine yükseldi (1967-1979 dönemi toplam mezun sayısı ise 192 bindir).

1980 yılında endüstri meslek liselerinin bölümleri ve bu bölümlerde öğrenim gören öğrenci sayıları şu şekildedir :

Tesfiye	30 656	Metal işleri	17 512
Ağaç işleri	11 539	Elektrik	19 447
Elektronik	4 142	Model	1 171
Döküm	1 798	Motor	7 310
Makina ressamı	3 958	Yapı teknik ressamı	858
Sihhi tesisat	782	Yapı	3 185
Kalıp	128	Süsleme taşçılığı	194
Kimya	788	Sınav boyası	204
İzabe	133	Metallurji	74
Tekstil	95	Dokuma	126
İplik	45	Boya-apre	---
Telekomünikasyon	171	Maden	134
Harita -Kadastro	107	Matbaa	66
Değirmencilik	53	Toplam	104 676

Kaynak : M.E.B. Etüd ve Programlama Dairesi, **Örgün Mesleki ve Teknik Eğitim 1979 - 1980**, s. 33.

Kız Orta Sanat Okulları ve Kız Enstitüleri (Kız Meslek Liseleri) .

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, ordunun giyim eşyalarının dikilmesinde gerekli vasıflı işgücünün yetiştirilmesi amacıyla kız Sanayi mektepleri kurulmuştu. Cumhuriyet döneminde ise bu okulların ana amacı, «kızlarımızın iyi bir ev kadını olarak yetişmelerini ve kadın sanatlarını öğrenmelerini temin etmek» olarak saptandı. Bu okulların eğitim süresi 1928-1943 döneminde beş yıldır. 1943-44 ders yılından başlayarak üç yıllık kız orta sanat ve iki yıllık kız enstitüsü olmak üzere ikiye ayrıldı. Kız enstitülerinin eğitim süresi 1963-64 öğretim yılından başlayarak

üç yıla çıkarıldı. 1974 -75 yılında da bu enstitülerin adı kız meslek lisesi olarak değiştirildi. 1979 -80 öğretim yılında 230 kız meslek lisesi (35 bin öğrenci) ve 202 kız sanat ortaokulu (26 bin öğrenci) vardı.

Kız meslek liseleri, bugüne kadar endüstriyel mesleki ve teknik eğitimin bir parçası değildir. Ancak bu okulların programlarının endüstrinin gereksinimlerine uygun biçimde değiştirilmesi yolunda çabalar sürmektedir. I. ve II. Beş Yıllık Kalkınma Planlarının (yeterince gerçekleştirilmeyen) ilkelerinden biri şudur :

«Kız teknik öğretime genellikle hakim olan amaç, kadını bir ev kadını olarak değerlendirmek ve geliştirmektir... Kız teknik öğretimde, özellikle kız enstitülerinde okul programları, öğretim dalları ve okul strüktürleri, kadının yapılarına uygun mesleklere hazırlayıcı ve ekonominin talep ettiği yönde istihdam etmek üzere yetiştirici yönde geliştirilmeli ve değiştirilmelidir.»

(1975 Sempozyumu, s. 8.)

1980 yılında kız meslek liselerinin bölümleri ve bu bölümlerde öğrenim gören öğrenci sayıları şu şekildeydi :

Giyim	16 968	Nakış	2 987
Beslenme - ev yönetimi	3 395	Çocuk gelişimi	5 359
EI saantları-Çiçek	3 653	Resim	1 349
Konfeksiyon	87	Seramik	74
Besin teknolojisi	189	Tekstil	264
Elektronik	97	Kimya	215
Yapı ressamlığı	220	Makina ressamlığı	149
Grafik resim	91	Toplam	35 097

Kaynak : M.E.B. Etüd ve Programlama Dairesi, **Örgün Mesleki ve Teknik Eğitim 1979 -1980**, s. 58.

Teknisyen Okulu (Teknik Lise) : Teknisyen okulları 1969-70 öğretim yılında faaliyete geçti. 32 okulda 1.500 öğrenci bulunuyordu. Okulların eğitim süresi 4 yıldır. Teknisyen okullarının adı daha sonra teknik lise olarak değiştirildi. 1979 -80 öğretim yılında 56 teknik lisede 7 bin öğrenci bulunuyordu. 1967-1979 döneminde teknik liselerden 11 106 öğrenci mezun oldu.

Teknik lise öğrencilerinin 1980 yılında meslek dallarına göre dağılımı şu şekildeydi :

Makina	3 623	İnşaat	847
Elektrik	1 639	Elektronik	369
Motor	486	Kimya	110
Altyapı	55	Toplam	7 138

Kaynak : M.E.B. Etüd ve Programlama Dairesi, a.g.e., s. 21

Yapı Orta Sanat ve Yapı Enstitüleri (Yapı Meslek Liseleri) : Erkek sanat orta okullarında inşaatla ilgili bölümlerde çalışan 73 öğrenci, 1932-33 öğretim yılında kurulan İnşaat Usta Okuluna aktarıldı. Bu okulda öğrenim 4 yıldır. Ancak öğrenciler

bu sürenin sonunda işyerlerinde yaptıkları 6 aylık bir stajdan sonra mezun oluyorlardı. 1938-39 öğretim yılına kadar bir okul vardı. Ancak öğrenci sayısı 170'e çıktı. 1939-40 döneminde okul sonrası staj okula alınarak öğrenim süresi 5 yıla çıkarıldı. 1940-41 öğretim yılında ise bu 5 yıllık süre 3 yıllık yapı ortaokulu ile 2 yıllık yapı enstitüsüne ayrıldı. 1960-61 döneminde 7 orta yapı sanat ve 7 yapı enstitüsü vardı. Toplam öğrenci sayısı ise 2 600 civarındaydı.

Yapı enstitülerinin öğretim süresi 1966 yılında üç yıla çıkarıldı. Daha sonra da orta yapı sanat okulları kapatıldı ve yapı enstitülerinin adı yapı meslek lisesi olarak değiştirildi. 1979-80 öğretim yılında 6 yapı meslek lisesi ve 3200 öğrenci vardı. 1967-1979 döneminde yapı meslek liselerinden 11 800 öğrenci mezun oldu.

Gemi yapı teknisyen okulu ve sanat enstitüsü : Tersanelerin gereksinim duyduğu vasıflı işgücünün karşılanması amacıyla Denizcilik Bankası'na bağlı olarak 1944-45 öğretim yılında, ilköğretimden sonra 5 yıllık gemi yapı teknisyen okulu açıldı. 1965-66 öğretim yılında da üç yıllığa indirilen gemi yapı teknisyen okuluna ek olarak gemi yapı sanat enstitüsü oluşturuldu.

Kimya sanat enstitüsü (Kimya meslek lisesi) : Kimya sanat enstitüsü 1946-47 öğretim yılında Ankara'da açıldı. İlkokuldan sonra 5 yıllık bir eğitim veriyordu. 1961-62 öğretim yılında ise ortaokul sonrasında 3 yıllık bir program benimsendi. 1980 yılına kadar ikinci bir kimya meslek lisesi açılmadı. Öğrenci sayısı ise 1946 yılında 26'dan 1979 yılında 624'e yükseldi. 1967-1979 döneminde kimya meslek lisesinden 1 358 öğrenci mezun oldu.

Motor sanat enstitüsü (Motor meslek lisesi) : Motor sanat enstitülerinin ilki Motor Makina okulu adı altında 1953-54 öğretim yılında açıldı. Amacı, «motorlu vasıtaların bakım ve tamirlerini tekniğe uygun bir şekilde yapabilecek kalifiye elemanları» yetiştirmektir. Öğretim süresi üç yıldır. 1955-56 öğretim yılında makina bölümü kaldırıldı, öğretim süresi 2 yıla indirildi, adı Motor sanat enstitüsü oldu. 1966-67 öğretim yılından başlayarak da öğretim süresi yeniden üç yıla çıkarıldı. Motor sanat enstitüsü sayısı 1959 yılında 2'ye, 1964 yılına kadar da 5'e çıktı. Daha sonra da günümüze kadar bu sayı değişmedi. Adları ise motor meslek lisesi oldu. Öğrenci sayısı 1950'lerde 100 civarındayken, 1970'lerde 2 binin üstüne çıktı. 1979-1980 öğretim yılında ise 3 200 öğrenci vardı. 1967-1979 döneminde motor meslek liselerinden 7 759 öğrenci mezun oldu.

Elektrik Radyo Sanat Enstitüsü : İki elektrik radyo sanat enstitüsü 1961-62 öğretim yılında 322 öğrenciyle öğretime başladı. Eğitim süresi ortaokuldan sonra iki yıldır. 1965-66 döneminde okulların sayısı 1'e indirildi. Bu okul da 1968-69 öğretim yılında Yenimahalle Sanat Enstitüsü'nün bir bölümüne dönüştü.

Ağaç İşleri Enstitüsü (Ağaç ve Metal İşleri Meslek Lisesi) : Ağaç işleri enstitüsü 1962-63 öğretim yılında 16 öğrenciyle eğitime başladı. Ortaokuldan sonra 2 yıl süreliydi. 1966-67 döneminde öğrenim süresi 3 yıla çıkarıldı. Okulun adı da daha sonra ağaç ve metal işleri meslek lisesi olarak değiştirildi. 1980 yılına kadar bu alanda tek öğrenim kurumu olarak kaldı. 1979-80 yılında 434 öğrenci vardı. Okuldan 1967-1979 döneminde mezun olan öğrenci sayısı ise 730 idi.

Mensucat Sanat Enstitüsü (Tekstil Sanat Enstitüsü, Tekstil Meslek Lisesi) : Mensucat sanat enstitüsü 1956-57 öğretim yılında açıldı, 75 öğrencisi vardı. Orta-

okuldan sonra 2 yıl süreliydi. Bu süre 1966-67 döneminde üç yıla çıkarıldı. Adı 1979-71 öğretim yılında tekstil sanat enstitüsü, daha sonra da tekstil meslek lisesi olarak değiştirildi. 1980 yılına kadar bir tek tekstil meslek lisesi faaliyet gösterdi. 1980 yılında 633 öğrenci vardı. 1967-1979 döneminde ise okuldan 1530 öğrenci mezun oldu.

Matbaa Sanat Enstitüsü (Matbaa Meslek Lisesi): 1946-47 yılında bir erkek sanat enstitüsünde matbaacılık bölümü kuruldu. 1953-54 öğretim yılında da İstanbul'da ayrı bir binada matbaacılık okulu açıldı. 1967-68 öğretim yılında adı matbaa sanat enstitüsü olarak değiştirildi. Daha sonra da matbaa meslek lisesi oldu. Halen tek bir matbaa meslek lisesi faaliyettedir. 1980 yılında lisenin öğrenci sayısı 212 idi. 1967-1979 döneminde okuldan 570 öğrenci mezun oldu.

II. ÖĞRENCİLERİN VE MEZUNLARIN DURUMU

Son yıllarda genç insanların ve ailelerinin örgün endüstriyel mesleki ve teknik orta eğitime olan yaklaşımlarında Cumhuriyetin ilk yıllarına ve hatta 10-15 yıl öncesine göre büyük değişiklikler oldu.

1960'lı yıllar ve öncesinde liselerde okuyamayan veya okuyamayacağı kestirilen öğrenciler sanat okullarına veriliyordu. Öğrencilerin önemli bir kısmı liseye gitmek, oradan da üniversiteye devam ederek sınıf değiştirmek arzusunu taşıyordu. Kazamias'ın 1966'da yayınlanan bir araştırmasında, öğrencilerin liseyi mesleki ve teknik okullara tercih nedenleri sorulmuştur: Öğrencilerin yüzde 7,6'sı daha iyi bir iş bulma, yüzde 67,4'ü üniversiteye devam isteğine bağlı olarak liseyi seçtiklerini belirtmişlerdir. (Kazamias, **Education and Quest for Modernity in Turkey**, s. 289; aktaran, Erkal, Mustafa, **Orta Teknik Eğitim Sanayi İlişkileri**, s. 106-7.)

1970'li yıllarda ise endüstriyel mesleki ve teknik eğitime rağbet arttı. Ülkenin dört bir yanından açılan okullara değişik yerleşim birimlerinden onbinlerce öğrenci aktı.

Öğrencilerin geldikleri yörelerin ve ailelerinin durumunun incelenmesi, endüstriyel mesleki ve teknik eğitim mezunlarının (özellikle fabrika işçisi olanlarının) gerek tüm toplumsal yapıda, gerekse köy-nahiye-kazalarda ne denli önemli bir birikime katkıyı oluşturduklarını gösterecektir.

Öğrencilerin mekansal kökeni konusunda 1968-1973 dönemine ilişkin veri yayınlanmıştır.

Sanat enstitülerine yeni kaydolun öğrencilerin geldikleri yöreler şu şekildedir :

Yıl	Şehirden	Köyden
1968 - 69	9 670	4 100
1969 - 70	9 717	5 897
1970 - 71	11 695	7 111
1971 - 72	13 474	9 298
1972 - 73	13 663	9 259

Kaynak : DİE, **Milli Eğitim İstatistikleri - Mesleki ve Teknik Öğretim (1967 - 1973)**, s. 147.

1972-1973 ders yılında 22 ildeki 36 teknisyen okulunda birinci sınıfa yeni giren 1520 öğrenci ile son sınıftaki 1273 öğrenci üzerinde uygulanan anketin sonuçları da bu konuda bilgi vermektedir. 1520 yeni öğrencinin 921'i ortaokulu il merkezinde, 385'i kazada, 187'si nahiyede ve 27'si de diğer yerlerde bitirmiştir. Toplam 2793 öğrencinin 1274'ünün ailesi il merkezinde, 848'i köyde, 461'i kazada, 210'u nahiyede oturmaktadır.

İl merkezi dışındaki yerleşim birimlerinden ve özellikle köylerden endüstriyel mesleki ve teknik eğitime olan ilgi küçümsenemeyecek kadar fazladır. Ve bu ilgi uzun dönemde köylerin toplumsal yapısı üzerinde hareketlendirici bir etki gösterecektir.

Yukarıda sözü edilen araştırma, öğrencilerin babalarının durumuna ilişkin bilgiler de içermektedir. Daha ilerde ele alınacak araştırma sonuçlarına göre, durumu bilinen (işsizler dışında) endüstri meslek lisesi ve teknik lise mezunlarının 1970'lerde yaklaşık yüzde 48'i işçi olarak çalışmaktadır. Halbuki bu öğrencilerin sadece yüzde 18'inin babaları işçidir.

Bu işçileşme sürecinin yanı sıra, halkın genel eğitim düzeyinde de bir yükselme görülmektedir. Öğrencilerin babalarının yüzde 49'u ilkökul mezunu bile değil ve yüzde 39'u sadece ilkökul mezunu iken, çocukları meslek lisesi öğrencisidir. Öğrencilerin babalarının eğitim ve meslek durumları şu şekildedir :

Öğrencilerin babalarının eğitim durumu .

Okur - yazar değil	452	
Okur - yazar	906	
İlkokul mezunu	1 078	
Ortaokul ve dengi mezunu	139	
Lise ve dengi mezunu	176	
Üniversite - Yüksek okul mezunu	42	
Çiftçi	861	31
İşçi	513	18
Serbest meslek	993	36
Büro memuru	349	12
Öğretmen	77	3

2793

Kaynak : M.E.B. Etüd ve Programlama Dairesi, **Mesleki ve Teknik Orta Öğretim Kurumlarını Bitirenlerin Üst Öğretime Geçiş ve İstihdama Yöneliş Eğilimleri ile İlgili Araştırma Raporu**, 1973.

Osanor Projesinin uygulandığı dört okulda son sınıf öğrencilerinden 1036'sına 1979 Mayıs'ında uygulanan bir anketin sonuçlarına göre ise, öğrencilerin babalarının yüzde 8'i okuma yazma bilmemektedir ve yüzde 50'sinin babası sadece ilkökul mezunudur. (Doğan - Akhun, **Osanor Projesi Üçüncü Dönem Raporu**, s. 30)

1960'lı yıllarda okulların kontenjanlarının dolmamasından şikâyet edilirken, 1970'li yılların ikinci yarısında endüstri meslek liselerine yoğun bir talep görüldü. 1976-77 öğretim yılından 1980-81 öğretim yılına kadar endüstri meslek liselerine 435 bin öğrenci başvurdu ve bunlardan sadece 211 bini öğrenci olarak kabul edildi.

Endüstriyel mesleki ve teknik eğitime talebin bu denli artması çeşitli gelişmelerin sonucudur :

1. Yurtdışına işçi olarak gidebilmek için vasıflı işçilik önemli üstünlükler sağlıyordu.
2. Vasıfsız işçiler arasında işsizlik giderek yaygınlaşırken, vasıflı işçiler genellikle iş bulabiliyordu.
3. Üniversiteye giriş ve daha da öte üniversitede okumak giderek zorlaşıyor ve pahalılaşıyordu.
4. Üniversite mezunu olmanın yararları ve üstünlükleri giderek azalıyordu.
5. Lise mezunlarının iş bulması çok zorlaşıyordu.
6. Yaşam zorlaşıyordu. Genç insanların bir an önce kendi geçimlerini sağlayabilir duruma gelmeleri gerekiyordu.
7. İşçilerin yaşam düzeyi yükseliyordu.
8. Esnaf ve küçük sanatkâr olarak işe başlayacak sermaye bulmak ve bu işi sürdürmek giderek zorlaşıyordu.

Bunlara ve benzeri etkenlere bağlı olarak, endüstriyel mesleki ve teknik eğitime talep arttı. Talep aynı zamanda fabrikalarda işçi olarak çalışmaya yönelik şekillendi.

Son yıllarda örgün endüstriyel mesleki ve teknik eğitime talep artarken, okul sayısı atölyelerin makina-teçhizat durumunda benzer bir gelişme sağlanamamıştır. Bu nedenle atölye eğitiminde birçok aksaklık çıkmaktadır. Osanor projesi çerçevesinde atölye eğitiminin işyerlerine aktarılmasıyla öğrencilerin sanayi koşullarına alışmalarının ötesinde, atölye sıkıntısının hafifletilmesi de amaçlanıyor olsa gerektir.

Öğrencilerin atölye çalışmalarıyla ilgili çeşitli sorunları vardır. Atölyelerde iş güvenliği önlemleri yeterince alınmamıştır. Öğrenciler Sosyal Sigortalar Yasasının kapsamı dışında tutulduğundan, iş kazası ve meslek hastalığı durumunda hiçbir güvenceleri yoktur. Atölyelerde kırılan ve bozulan aletler öğrencilere ödettirilmektedir.

Okullarda, 1938 yılında çıkarılan bir yasayla döner sermaye oluşturulmuştur. Okul, atölye olanaklarını ve öğrencilerin işgücünü kullanarak, gerek özel sektör, gerek de Milli Eğitim Bakanlığı'nın siparişlerini üretmekte; elde edilen kârın bir kısmı demirbaş alımında kullanılmakta, bir kısmı da Maliye Bakanlığı'na devredilmektedir. 1974-1978 döneminde mesleki ve teknik öğretim okullarında gerçekleştirilen sipariş tutarı 987,5 milyon liradır (419 milyon liralık bölümü özel sektörün siparişleridir). Bu üretimden 167,2 milyon lira kâr edilmiş, bu miktarın 66,6 milyon lirası demirbaş alımında kullanılmış, 100,6 milyon lirası da Maliye'ye yatırılmıştır. (M.E.B. Etüd ve Programlama Dairesi, **Örgün ve Yaygın Mesleki Eğitim 1977-1978**, s. 232-233.)

Öğrenciler atölyede sipariş üretiminde çalıştıkları süre için az bir ücret almaktadırlar. Ancak bu ücretler depo edilir ve bazı durumlarda yıl sonunda, bazı durumlarda öğrencinin mezuniyetinde kendisine ödenir.

Endüstriyel mesleki ve teknik öğretimdeki öğrenciler, okul dönemindeki sorunlarının çözümünü sağlamak amacıyla, meslek lisesi mezunlarının üniversiteye girmesi önündeki engellerin kaldırılması, döner sermaye çalışmalarının öğrenci-işçiler lehine yeniden düzenlenmesi, yoğurt verilmesi gibi bazı taleplerle 1974 yılında ülke çapında oldukça örgütlü bir boykot düzenlediyse de, önemli bir başarı sağlayamadılar.

1960'lara kadar sanat okulu mezunları kendi dükkânlarını açma veya diğer işçilerin üzerinde bir statüde işyerlerinde çalışma umudu ve bekleyişindeydiler. Günün koşulları da bunu mümkün kılıyordu. 1935 yılında kurulan Türkiye Sanat Mektepleri Mezunları Cemiyeti'nin 1950'lerde formüle ettiği ve 1960'ların ilk yıllarında aynen kullanmaya devam ettiği «Türkiye Kız ve Erkek Sanat Mektepleri Mezunları Cemiyetinin Genel Merkez ve Şube Kongrelerinde ve Çeşitli Toplantılarda Üyelerce İleri Sürülen ve Gerçekleştirilmesi İstenilen Ana Dilekler» arasında şunlar vardır :

- «1. Sanat enstitüsü mezunlarının resmi ve özel kurumlarda, fabrikalarda ve işyerlerinde alacakları ücretlerin kesin olarak belli edilmesi, bir ücret bəreminin yapılması ve bunun kanunî teminat altına alınması,
2. Sanat enstitüsü mezunlarına TEKNİSYEN ünvanının verilmesi,
8. Sanat mektepleri mezunlarından serbestçe çalışmak, atelye ve işyeri açmak isteyenlere devletçe uzun vadeli kredilerin açılması,
13. Cemiyet üyelerini kısa zamanda mesken ve atelye sahibi yapmak için gerekli teşebbüslere geçilmesi, kooperatifler kurulması.»

(Teknisyenlerin Sesi, Eylül 1956.)

Mühendis sayısının az ve sanat okullarının eğitimin çağdaş teknolojileri içerdığı dönemde, sanat okulu mezunları işyerlerinde mühendislerin yerini tutabiliyor ve bunun doğal sonucu olarak da kendilerini işçilerin üstünde görüyorlardı. Ancak günümüzde bu durum değişmiştir ve hızla değişmektedir. Eskiden kendi atölyesini açma ve işyerinde işçilerin «üstünde» bir statüde çalışma umudu içinde olan sanat okulu mezununun yerini, bugün, fabrikada işçi olarak çalışmaya hazırlanan mezunlar almıştır. Artan mühendis sayısı, endüstri meslek lisesi mezunlarını üretim sürecine itmektir. Okullarda eğitimin yetersizliği ve kullanılan ve öğretilen teknolojinin geriliği, mezunların usta statüsünde bile çalışmasını bazı durumlarda engellemektedir. Ayrıca işyerlerinde gelişen işçi hareketleri, ortak çıkarlar için biraraya gelmeyi gerektirmiştir.

Endüstriyel mesleki ve teknik eğitim, genel eğitime göre pahalıdır. Vasıflı işgücü gereksinmesi artan sanayiciler, mezunların sanayie aktarılmasını sağlayacak önlemler istemektedirler. Okullarda rehberlik görevinin yerine getirilmemesi nedeniyle mezunların önemli bir kısmı mesleğine uygun olmayan işlerle uğraşmakta, sanayi dışındaki kesimlere kaymaktadır. M.E.B. Etüd ve Programlama Dairesi tarafından yürütülen araştırmalara göre, endüstri meslek lisesi ve teknik lise mezunlarının mezuniyetlerinden bir süre sonraki durumları şu şekildedir:

	1974-1975 mezunları	1975-1976 mezunları	1977-1978 mezunları	1978-1979 mezunları
MEZUN	19 166	24 140	27 424	32 163
DURUMU BİLİLEN	15 270	16 425	15 468	17 302
Öğrenime devam eden	3 690	4 770	3 827	3 315
Fabrikada işçi	5 323	4 840	3 902	4 142
Esnaf yanında işçi	1 261	1 192	1 573	1 827
Kendi veya yakınının işyerinde çalışan	1 101	1 149	1 233	1 514
Mesleği dışı işler	1 392	1 293	1 563	1 988
Henüz iş bulamayan	1 826	2 469	2 556	3 235

Kaynak : M.E.B. Etüd ve Programlama Dairesi, 130, 149, 167 ve 168 No.'lu Yayınlar.

Fabrikalarda işçi olarak çalışanların kamu kesimi ve özel sektör ayrımı ise şu şekildedir :

Mezuniyet yılı	Kamu kesimi	Özel sektör
1974 - 75	2 648	2 675
1975 - 76	2 505	2 317
1977 - 78	2 092	1 810
1978 - 79	2 045	2 097

Kaynak : M.E.B Et. ve Prog. Dairesi, 130, 149, 167, 168 No.'lu Yayınlar.

1978 - 1979 öğretim yılında uygulamaya konulan Osanor Projesinde öğrencilerin sanayiye yönlendirilmesi ana amaçlardan biridir. Endüstri meslek liselerinin son sınıfında okuyan öğrenciler atölye çalışmalarını işyerlerinde yaptıklarında, gerek öğrenciler işyerlerine, gerek de işverenler öğrencilere alışmakta, belirli ilişkiler kurulmaktadır.

Osanor Projesinin uygulandığı dört okulda atölye derslerini işyerlerinde tamamlamış 793 öğrenci üzerinde yapılan bir anket çalışmasına göre, öğrencilere genellikle asgari ücret üzerinden ödeme yapılmış, işyerindeki yemek-servis-elbise (iş) olanakları tanınmıştır. Öğrencilerin yüzde 80'i işyerlerinde kendilerine gösterilen tutumdan memnun olduklarını belirtmişler, yüzde 75'i sınıf arkadaşlarının da benzer bir deneyimden geçmesini önermiştir.

Osanor Projesi kapsamındaki Adana ve Kartal Endüstri Meslek Liseleri öğrencilerinin staj yaptıkları 34 işveren arasında yapılan ankete göre ise, işverenlerin yaklaşık yüzde 90'ı daha sonraki dönemlerde işyerinde öğrenci çalıştırmaya devam edeceklerini ve yüzde 95'i işyerlerinde staj yapan öğrencileri mezuniyetlerinden sonra işyerine almayı düşündüklerini belirtmişlerdir.

Türkiye oldukça hızlı bir şekilde sanayileşmekte, daha gelişmiş teknolojiler kullanılmakta, üretimin örgütlenmesinde kapitalizmin mantığı çerçevesinde rasyonelleşmeye çalışılmakta, üretimin boyutları büyümekte ve üretim merkezileşmekte.

dir. 24 Ocak istikrar tedbirleri bu sürecin sonucudur ve süreci bilinçli bir politikayla hızlandıracak bir etkidir.

Bu gelişime paralel olarak, örgün endüstriyel mesleki ve teknik orta eğitimin önemi artmıştır ve daha da artacaktır. 10. Milli Eğitim Şurasında bu gereksinim yeniden vurgulanmıştır. Bu okullardaki eğitimin niteliği yükseltilecek, bu okullarla sanayi arasındaki bağlar güçlendirilerek, öğrencilerin sanayi işçileri olmaları için çeşitli önlemler alınacaktır. Bu gelişim ise işçi hareketini etkileyecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi, 1960'lara kadar sanat okulu mezunları kendilerini «işçi» veya o günlerdeki terimiyle «amele» kabul etmiyor, kendilerine «teknisyen» denmesini istiyor, kendilerini işverene daha yakın buluyorlar. İşverenler de mühendis yokluğunda sanat okulu mezunlarına daha çok yönetici ve denetleyici görevi veriyorlar, onları kolluyorlardı. Bu durum işçi hareketini bölüyor, işçi hareketine önderlik edebilecek nitelikli insanlar işçi hareketinin karşısına dikiliyordu. Bugün bu durum değişmiştir ve değişmektedir. Endüstri meslek lisesi mezunları, mühendis sayısının artmasına, eğitimlerinin yetersizliğine ve sayılarının çokluğuna bağlı olarak diğer işçilerin yanına itilmekte ve günlük çıkarları için de o tarafa gitmektedirler.

Geçmiş yıllarda üniversite ve yüksek okullara devam etmenin ve bitirmenin oldukça kolay olması, işçi hareketini en yetenekli unsurlarının önemli bir kısmından ayırıyordu. Lise ve yüksek öğretim yoluyla birçok yetenekli insan sınıf değiştirebiliyordu. 1970'li yıllarda üniversite ve yüksek okullara girme ve bitirmenin zorlaşması, bu yetenekli insanları endüstri meslek liselerine ve işçiliğe yöneltti. Sınıf değiştiremeyen bu insanların önemli bir kısmı, önümüzdeki yıllarda işçi hareketinin önder kadrosunun önemli bir bölümünü oluşturacaktır.

Geçmişte başka okullarda başarısız olanların gönderildiği sanat okullarının yerini, bugün, başvuran 2 kişiden sadece 1'inin sınavla alındığı «endüstri meslek liseleri» almıştır. Başvuran sayısı önümüzdeki yıllarda daha da artacak, endüstri meslek lisesi mezunları giderek daha da elenerek seçileceklerdir. Giderek daha zeki ve yetenekli insanlardan oluşan bir vasıflı işgücü işyerlerine akacak, işçilerin ortalama eğitim düzeyini yükseltecektir.

Örgün endüstriyel eğitimde çok sayıda öğrenci birarada eğitim görmekte, birbirlerini tanımaktadır. Bu öğrenciler mezuniyetlerinden sonra değişik işyerlerine (aynı işkolunda veya değişik işkollarında) işçi olarak gireceklerdir. Bu arkadaşlık ilişkileri, değişik işyerleri ve işkollarında gelişen işçi hareketleri arasında kurulan bağları güçlendirecektir.

Genellikle usta veya usta yardımcısı olarak fabrikalarda göreve başlayan endüstri meslek lisesi mezunları, gerek «okumuş» kişi, gerek de «kendilerinden biri» oldukları için, diğer işçiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaklardır.

Kanımca, bunlar ve benzeri etkenlere bağlı olarak, daha fazla sayıda, daha zeki ve yetenekli ve 14-15 yaşından itibaren işçiliğe hazırlanan vasıflı işçilerin (örgün endüstriyel mesleki ve teknik orta eğitim mezunlarının) işçi hareketine katılımıyla, işçi hareketinin kendi uzun dönemli çıkarlarını kavrama ve bu çıkarları doğrultusunda hareket etme yeteneği ve alışkanlığı da artacaktır.

KAYNAKLAR

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Milli Eğitim Hareketleri 1927 - 1966**, Yay. No. 517, Ank, 1967, 91 s.

Milli Eğitim Hareketleri 1942 - 1972, Yay No. 676, Ank. 1973, 101 s.

Milli Eğitim İstatistikleri, Mesleki ve Teknik Öğretim 1967 - 1973, Yay. No. 802, Ank. 1977, 528 s.

Doğan, Hıfzı, **Ülkemizde Endüstrileşme ve Teknik Eğitim**, A.Ü. Eğitim Fak. Yay. No. 64, Ank. 1977, 410 s.

Doğan, Hıfzı - Cevat Alkan - İlhan Sezgin, **Mesleki ve Teknik Eğitim Prensipleri**, A.Ü. Eğitim Fak. Yay. No. 90, Ank. 1980, 309 s.

Doğan Hıfzı - İlhan Akhun, **Osanor Projesi İkinci Dönem (Mart 1979 - Şubat 1980) Raporu**, A.Ü. Eğitim Araştırmaları Merkezi Yay. Ank. 1980, 114 s.

Osanor Projesi Üçüncü Dönem (Mayıs 1980 - Kasım 1980) Raporu, A.Ü. Eğitim Fak. Eğitim Araştırmaları Merkezi Yay. Ank, 1980, 113 s.

Devlet Planlama Teşkilatı, **1963 İcra Planı**.

Yeni Strateji ve Kalkınma Planı III. 5 Yıl, DPT : 1272, Ank. 1973 1048 s.

IV. Plan, DPT. 1664, Nisan 1979, 692 s.

IV. 5 Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu : Eğitim, DPT : 1591 ÖİK : 270 Ank. 1977.

Erkal, Mustafa, **Orta Teknik Eğitim - Sanayi İlişkileri**, İ.Ü. İktisat Fak. Yay. No. 418, İst., 1978, 166 s.

Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları Sergisi (Ankara - 21 Mayıs 1938), Devlet Basımevi, 1938, 94 s.

Maarif Vekilliği Dergisi, Sayı 22-3, İlkteşrin 1940, **Türkiye'de Teknik Öğretim (II) : Bölge Sanaat Okullarının ve Gezici Köy Kurslarının Tarihçeleri Özel Sayısı**, Maarif Matbaası, İst. 1940, 378 s.

Milli Eğitim Bakanlığı Erkek Teknik Öğretim Gn. Md. **Okul Sanayi Ortaklaşa Eğitim (Osanor) Projesi**, Ank. 1981, 26 s.

Milli Eğitim Bakanlığı Etüd ve Programlama Dairesi, **Mesleki ve Teknik Orta Öğretim Kurumlarını Bitirenlerin Üst Öğretime Geçiş ve İstihdama Yöneliş Eğilimleri ile ilgili Araştırma Raporu**, Yay. No. 99, Ank. Aralık 1973, 30 s. (Çoğ.)

Endüstriyel Mesleki ve Teknik Öğretim ile Sanayi İlişkileri Sempozyumu (19-20 Kasım 1975), Ank' 1975, 58 s.

1974-1975 Yılı Mezunlarının İstihdam Durumları, Yay. No. 130, Ank. 1976 25 s. (Çoğ.)

1975 - 1976 Yılı Mezunlarının İstihdam Durumları, Yay. No. 149, Ank. 1977, 31 s. (Çoğ),

Örgün ve Yaygın Mesleki Eğitim 1976 - 1977, Yay. No. 154, Ank. 1976, 279 s.

Örgün Mesleki ve Teknik Eğitim 1977 - 1978, Yay. No. 165, Ank. 1977, 245 s.

Örgün Mesleki ve Teknik Eğitim 1978 - 1979, Yay. No. 167, Ank. 1978, 81 s.

Örgün Mesleki ve Teknik Eğitim 1979 - 1980, Yay. No. 168, Ank. 1979, 99 s.

Tekeli, İlhan - Selim İlkin, Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, ODTÜ Yay, Ank. 1974, 167 s.

1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ Yay, Ank. 1977, 702 s.

Tuna, Orhan, Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitim, TİSK Yay, Ank 1973, 260 s.

Türkiye Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS), MESS Gazetesi.